

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoffman τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμ. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδὸς σύμβουλος ἐπικρατείας. — Χ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Boehm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — Παν. Καλλιόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1932

ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ
ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ¹⁾

ΥΠΟ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ (δ. φ).

Καθηγητοῦ φιλοσοφίας καὶ θεολογίας

«Habent sua fata libelli»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὴν πρώτην εὐκαιρίαν πρὸς ἀσχολίαν περὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος παρέσχε μοι ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1879 ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοτίγγης κατὰ τὸν προκηρυχθέντα ὑπ' αὐτῆς διαγωνισμὸν προβληθεῖσα ἀκόλουθος θέσις: σύγκρισις τῶν δοξασιῶν τοῦ Πελαγίου πρὸς τὰς τοῦ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος καὶ τοῦ Εἰρηναίου περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου. Ἡ θέσις αὕτη διὰ δύο λόγους εἶχεν ἐφελκύσει τὴν προσοχήν μου: πρῶτος λόγος ἦτο ἡ μὴ ἀποδοχὴ τῆς παρὰ τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἐκφρασθείσης γνώμης, ὅτι σπέρματα τῆς πελαγιακῆς διδασκαλίας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχον ἤδη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας καὶ ὅτι τούτων σπορεὺς ἦν αὐτὸς ὁ Ἰουστίνος ὁ μάρτυς· δεύτερος δέ, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνδιέφερον οὐχ ἦττον πάντα θέλοντα νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τε τοὺς χριστιανικοὺς καὶ τοὺς προτέρους χρόνους. Ὅθεν δὲν ἐδίστασα νὰ κατέλθω εἰς τὸν διαγωνισμὸν καίτοι εἶχον λύβει πολὺ βραδέως γνῶσιν αὐτοῦ· ἐπεκτείνων δὲ τὰ ὅρια τοῦ θέματος ἐζήτησα νὰ προτάξω ἐκτενῶς καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ὅπως πρὸς ταύτην, ὡς πρὸς στάθμην καὶ κα-

¹⁾ Ἐκ τοῦ Λατινικοῦ κατὰ μετάφρασιν Κ. Ι. Λαμπρίδου.

νόνα, ἀπευθύνω καὶ παρεξετάσω τοὺς συγγραφεῖς. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἀφ' ἐνός μὲν ἢ καθυστέρησις τῆς ὑποβολῆς τῆς πραγματείας κατὰ τὴν τακτὴν ἡμέραν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ ἐσπευσμένη διαπραγματεύσις τοῦ προκειμένου θέματος, ἀλλ' οἱ εὐμενεῖς κριταὶ εἰς τοὺς καταβληθέντας κόπους μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἀποβλέποντες δὲν ἀπέκλεισαν τοῦ ἀγῶνος τὸν καθυστερήσαντα καὶ ἄπειρον ἔτι ἀθλητὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἐπάθλου τῷ ἀπένειμαν ὅπως παραθαρρύνουν αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἀρξαμένου ἔργου· ἀλλὰ κωλυθεὶς ἐπὶ μακρὸν ἀφ' ἐνός μὲν ὑπὸ τῶν σπουδῶν μου ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν ἐπαγγελματικῶν ἀσχολιῶν μου ἐπανεῦρον, διαλυθείσης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῶν Ἱεροσολύμων, κατὰ τὴν ἐκ νέου διατριβὴν μου ἐν Γερμανίᾳ, τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐπανέλθω εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο καὶ δὴ εἰς τὸν Ἰουστῖνον.

Ὅσα λοιπὸν ἄλλοτε μετὰ σπουδῆς καὶ ἐν διαφόρῳ συναφείᾳ εἶχον διαπραγματευθῆ ἔπεχείρησα ὑπὸ νέαν ἐπιγραφὴν ἐκ νέου νὰ διαπραγματευθῶ· πρὸ παντός ἐθιέωρησα καλὸν νὰ παραλίπω τὸ μέρος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διεσάφει τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης, διότι ἡ τοιαύτη διαπραγματεύσις ἄριστα θὰ συνῆδε πρὸς ἐκτενεστέραν πραγματείαν περὶ τῆς προόδου τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν· τοῦθ' ὅπερ εὐχόμεθα, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, νὰ τολμήσωμεν. Νῦν δὲ περιορισθεὶς εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο ἔργον ἐπραγματεύθην ἐκτενεστέρον, ἢ πρότερον διὰ βραχείων, καὶ ἄλλα μὲν ἐν μέρει ἢ παντελῶς παρέλιπον, ἄλλα δὲ διετήρησα ἀμετάβλητα· ἀλλ' ἢ τε διάταξις ὡς καὶ ἡ διαπραγματεύσις ἐγένετο τοιαύτη, ὥστε δυσχερῶς νὰ διακρίνηται ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ ὀλίγα χαρακτηριστὰ καὶ τὸ διάγραμμα τῆς πρώτης, τὰς δὲ ἐννοίας αὐτὰς μᾶλλον ἀνέπτυξα ἢ μετέβαλον. Αὕτη λοιπὸν εἶναι ἡ συγγένεια τοῦ ἔργου τούτου πρὸς τὸ πρότερον.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀνθρωπολογίαν ἐκδέχομαι ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ὡς ἔρευναν οὐ μόνον τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου συστάσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ καταστάσεως τῆς τε παρούσης καὶ τῆς μελλούσης, ἡ διάταξις τῆς ὕλης ἔσται ἡ ἀκόλουθος :

Α' Φυσικὴ σύστασις τοῦ ἀνθρώπου.

Β' Συνθήκη τούτου παροῦσα, πνευματικὴ, θρησκευτικὴ, ἠθικὴ.

Γ' Τύχη τούτου μέλλουσα.

Ἡ διαπραγματεύσεις τοῦ θέματος ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν αὐθεντικῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου, ἐπὶ τῶν δύο Ἀπολογιῶν καὶ τοῦ Διαλόγου. Τὸ βιβλίον ἢ τὰ Ἀποσπάσματα περὶ ἀναστάσεως ἐνίοτε μόνον ἔλαβον πρὸ ὀφθαλμῶν, καίτοι ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τινων τὸ κῦρος αὐτοῦ. Τῶν δὲ ἔργων τῶν ὑποβολιμαίων ἢ ἀναξίων τοῦ φιλοσόφου ἀλιγώρησα, σπανίως μόνον καὶ ἐν παρόδῳ μνείαν τούτων ποιούμενος.

Ἐκ τῶν περὶ Ἰουστίνου ἐκδοθέντων ἔργων συνεβουλεύθην τὰ νεώτερα καὶ δὴ τοῦ Engelhardt (das Christentum Justins des Martyrs 1878) πρὸς ὃν ἐν πλείστοις διαφωνῶ.

Ἐγγραφον ἐν Τυβίγγῃ ἡμηνὶ Φεβρουαρίῳ τοῦ 1889

§ 1.

Αἱ πρῶται καὶ θεμελιώδεις ἔννοιαι, αἱ ἀποτελοῦσαι καὶ τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς διδασκαλίας Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου εἶναι, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ὁ Θεῖος λόγος καὶ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος. Ἐκεῖνος, Θεοῦ υἱὸς κυρίως λέγεται, πρὸ πάσης κτίσεως συνὼν τῷ πατρὶ, ἀπορρέει ἐξ αὐτοῦ καὶ γεννᾶται οὕτως ὅμως, ὥστε μήτε ὁ υἱὸς νὰ αποσχίζηται καὶ ἀπομερίζηται τοῦ γεννήτορος μήτε ὁ γεννήτωρ νὰ μειοῦται διὰ τὸν γεννηθέντα¹⁾: οὗτος υἱὸς Θεοῦ καταχρηστικῶς λεγόμενος²⁾ ἐμορφώθη μετὰ τὴν κτίσιν, οὕτως ὥστε πρὸς τῇ γῆνι νὰ προσλάβῃ καὶ πνευματικὴν φύσιν. Ἐκεῖνος θελήσει καὶ βουλή τοῦ πατρὸς καὶ ἐδημιούργησε καὶ κυβερνᾷ τὸν κόσμον³⁾, οὗτος τοῦ ἀγαθωτάτου Θεοῦ φιλανθρωπία καὶ εὐμενία ἐτάχθη τέλος τῆς δημιουργίας καὶ προνοίας⁴⁾. Ἐκεῖνος ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἀποκαλύπτει ἑαυτὸν καὶ ἐπικουρεῖ τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν⁵⁾. Οἱ ἄνθρωποι ἐλευθέραν χρῆσιν ποιούμενοι τῶν θείων δωρεῶν καὶ τῆς θείας ἀρωγῆς ὀφείλουσι βαθμηδὸν νὰ νυφοῦνται ἀπὸ τῶν χαμηλῶν καὶ γῆινων ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα καὶ αἰθέρια, ὅπως τύχωσι τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας: ὅθεν πάντων δήπου τέλος φαίνεται ὁ ἄνθρωπος, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ αὐτῷ πρόκειται οἷον εἰς ὑψηλὴν τὴν καὶ οὐρανίαν νύσσα: ἢ τοῦ ἀρίστου Θεοῦ γινώ-

σις καὶ ἡ μίμησις καὶ ἡ παρομαρτοῦσα ταύτη εὐδαιμονία παρ' αὐτῷ⁶⁾. Ἄλλὰ πρὶν ἢ περὶ τούτου πραγματευθῶμεν ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τῶν ἀνθρωπίνων ἱκανοτήτων, κατὰ τὸν φιλόσοφον, καὶ δυνάμεων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου, τ.ἔ. τίς ἢ ἡμετέρα φυσικὴ σύστασις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΦΥΣΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΙΣ

§ 2.

Καὶ ἐν τῇ διαπραγματεύσει τοῦ ζητήματος τούτου εὐχερῶς διακρίνεται ἢ τοῦ Ἰουστίνου ἰδεώδης κατὰ Πλάτωνα ἢ μᾶλλον κατὰ Χριστὸν ἐκδοχή, ἢ τὸ σῶμα μὲν περὶ οὐδενὸς τὴν δὲ ψυχὴν περὶ πλείστου ποιούμενη· διότι ἐν ᾧ ἐπανειλημμένως ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, περὶ τοῦ λόγου, περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἄλλων τοιούτων, σπανίως καὶ ἐν παρόδῳ ποιεῖται μνεῖαν τοῦ σώματος, εἰ μὴ τυχόν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ¹⁾· καὶ τοῦτο οὐχὶ διότι κατεφρόνει τούτου ὡς ἀκαθάρτου καὶ σκιᾶς μόνον καὶ παιδιᾶς τῶν αἰσθήσεων, ὡς ἔπραττον οἱ Γνωστικοί, ἀλλὰ διότι τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἐξήρτα ἀπὸ μόνης τῆς ψυχῆς²⁾. Οὐχ ἦττον καὶ αἱ κατὰ τύχην ἐκεῖναι καὶ σπανίως ἀπαντῶσαι ἐκφράσεις αὐτοῦ εἶναι τοιαῦται ὥστε ἱκανῶς νὰ δεικνύωσιν (ὑπερ οὐδαμῶς ἔδει νὰ ἀμφιβάλλη τις περὶ τοιούτου ἀνδρός)³⁾, ὅτι οὗτος δὲν ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντίας τῶν Ἱερῶν Γραφῶν⁴⁾. Διισχυρίζεται λοιπόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Γνωστικούς⁵⁾, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐπλάσθη οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου ἐκ γῆς καὶ ἄλλων τοιούτων στοιχείων⁶⁾· ἄλλοτε λέγει ὅτι ἐκ τῆς πλευρᾶς⁷⁾ τοῦ Ἀδάμ ἐγένετο ἡ Εὐα, οὐδὲ πλῆθος ἀνθρώπων ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ πρῶτον⁸⁾, ἀλλ' ἐξ ἑνὸς ἀνθρώπου ἔλκει τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ διὰ τοῦτο πάντες οἱ ἀνθρώποι εἶναι φύσει ἀδελφοί⁹⁾. Δὲν ἀγνοεῖ δ' Ἰουστίνος¹⁰⁾ καὶ τὸν ἀνθρώπινον ὄργανισμὸν καὶ ὀνομάζει τοῦ ζῶντος ἀνθρώπινου σώματος τέσσαρα στοιχεῖα· τὴν σάρκα¹¹⁾, τὸ αἷμα, τὰ ὀστά καὶ τὰ νεῦρα¹²⁾.

§ 3.

Ἄλλ' ὁ ἀνθρώπος δὲν σύγκειται ἐκ μόνου τοῦ σώματος, καὶ τὸ σῶμα

δὲν ζῆ καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ διὰ τῆς ψυχῆς. Οὕτω διδάσκει ὁ πρεσβύτης ἐκεῖνος τοῦ Διαλόγου συνεπινεύοντος καὶ τοῦ Ἰουστίνου (C. 8) :

Ὡσπερ ἄνθρωπος οὐ διὰ παντός ἐστιν, οὐδὲ σύνεστιν αἰεὶ τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὅταν δέη λυθῆναι τὴν ἁρμονίαν ταύτην, καταλείπει ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐστιν, οὕτω καὶ ὅταν δέη τὴν ψυχὴν μηκέτι εἶναι, ἀπέστη ἀπ' αὐτῆς τὸ ζωτικὸν πνεῦμα καὶ οὐκ ἐστιν ἡ ψυχὴ ἔτι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ, ὅθεν ἐλήφθη, ἐκεῖσε χωρεῖ πάλιν.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ λέγει ἄλλοτε ὁ μάρτυς (Διάλ. C. 40) : τὸ πλάσμα ὃ ἐπλασεν ὁ Θεός, τὸν Ἀδάμ, οἶκος ἐγένετο τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἐμφύσημα δὲ τοῦτο τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐγγενόμενον καὶ ὡς ἐν οἰκητηρίῳ ἐνοικοῦν ἐν αὐτῷ, ἀναμφιβόλως εἶναι αὐτὴ ἐκείνη ἡ πνοὴ τῆς Γενέσεως (C. 2. 7). Ἀλλ' ἀνακύπτει ζήτημα δυσχερές : πότερον τὸ ἐμφύσημα τοῦτο τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ ψυχὴ ἐκείνη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰουστίνου εἶναι μόνον ζωτικὴ, γένει καὶ ἀριθμῷ διαφέρουσα ἀπὸ τούτου, ὅ,τι δήποτε εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ προσερχόμενον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον λογικόν, ἢ νομιστέα ἡ ψυχὴ συγχρόνως καὶ ζωτικὴ καὶ λογικὴ ἢ ὅπερ ταῦτόν : διμερῆ ἢ τριμερῆ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δέχεται ὁ μάρτυς ; Οἱ μὲν βουλόμενοι εἶναι ταύτην διμερῆ προσάγονται τὴν ἄνω παρατεθειῖσαν ῥῆσιν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρεσβύτου, οἱ δὲ τριμερῆ (εἰ μὴ τὴν περὶ ἀναστάσεως συγγραφὴν C. 10) ἐπικαλοῦνται τὰ ἐξῆς ἐκ τῆς 2^{ας} ἀπολογίας C. 10 : μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπέου διδασκαλίας φαίνεται τὰ ἡμέτερα διὰ τοῦτο : λογικὸν τὸ ὄλον τὸν φανέντα δι' ἡμᾶς Χριστὸν γεγονέναι καὶ σῶμα καὶ λόγον καὶ ψυχὴν· οἱ τελευταῖοι δ' ὅμως οὗτοι σφάλλονται ¹³), διότι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ¹⁴) ὁ λόγος οὐχὶ περὶ τῶν μερῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, οὗτινος ἡ μὲν θεία φύσις διὰ τοῦ Λόγου (ὄλος ὁ λόγος ἐδηλώθη ἐν αὐτῷ) ¹⁵), ἡ δὲ ἀνθρωπίνη διὰ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς διώριστα ¹⁶). Ἀλλ' οὐδαμῶς ἐντεῦθεν συνάγεται, ὅτι τὸ χωρίον πιστοποιεῖ τὴν διχοτομίαν· διότι καὶ ἂν ἄλλοθεν δὲν εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ φιλόσοφος ἔταξε τὸ διμερές τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ὅτι τὸ ὄνομα ψυχὴ παρ' αὐτῷ δηλοῖ καὶ τὴν ζωτικὴν καὶ τὴν λογικὴν ψυχὴν ἀναμφίβολον δ' ὅμως θὰ μένη, ὅτι ὁ Ἰουστίνος ἐδόξαζεν ὅτι καὶ ὁ Ἀπολλινάριος, ὅτι δηλ. τὸν ἀνθρώπινον λόγον ἀντικατέστησεν ἐν τῷ Χριστῷ ὁ Θεῖος λόγος· ὡσαύτως μικρὰν σημα-

σίαν ἔχει πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα, ὅτι ἐν τῇ 1η Ἀπολογία (C. 10) τὸν ἀνθρώπινον λόγον ὀνομάζει *δυνάμεις λογικάς*· ὁμοίως καὶ τὸν θεῖον λόγον καλεῖ *δύναμιν λογικὴν*¹⁶⁾, ὅστις κατὰ τὸν φιλόσοφον δὲν εἶναι ἀπλῆ τις δύναμις ἀλλ' ὑπόστασις. Ὅθεν ἔξεταστέον ἂν τὸ ζητούμενον δύναται ἄλλοθεν νὰ εὐρεθῇ.

§ 4.

Ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς διχοτομίας μεγίστην σημασίαν ἔχει ὅλος ἐκεῖνος ὁ διάλογος (εἴτε ἀληθῆς εἴτε πλαστός, οὐδὲν πρὸς τὸ προᾶγμα¹⁾ μεταξὺ τοῦ Πλατωνικοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ γέροντος χριστιανοῦ (Διαλ. α. 4—6), οὗτινος τὸ τελευταῖον μέρος παρέθηκα ἄνω. Τοῦ διαλόγου τούτου θὰ ἀναπτύξω τὸ κεφάλαιον, ὥστε νὰ δειχθῇ ἡ γνώμη τοῦ γέροντος, ἣν ἀποδέχεται ἔπειτα ὁ φιλόσοφος· τοῦ Ἰουστίνου υἱοθετοῦντος καὶ βεβαιοῦντος τὴν Πλατωνικὴν δόξαν ὅτι εἶναι δυνατόν τὸ θεῖον διὰ τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ νὰ νοηθῇ ἐρωτᾶ ὁ γέρον· «ἔστιν οὖν τῷ νῷ²⁾ ἡμῶν τοιαύτη τις καὶ τοσαύτη δύναμις ἢ μὴ τάχιον³⁾ δι' αἰσθήσεων ἔλαβε συλλαβεῖν; ἢ τὸν Θεὸν ἀνθρώπου νοῦς ὄψεται ποτε μὴ ἀγίῳ πνεύματι κεκοσμημένος;» Βεβαιούμενον δὲ ἐκεῖνο, συνωδὰ τῇ γνώμῃ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι τὸ ὄμμα τῆς διανοίας ἐδόθη τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τὸ καθορᾶν τὸ ἀρρητον ἐκεῖνο: *καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐξαίφνης ταῖς εἰς πεφυκυῖαις ἐγγενόμενον ψυχαῖς διὰ τὸ συγγενὲς καὶ ἐρωτᾶ τοῦ ιδέσθαι, ἐρωτᾶ αὖθις ὁ γέρον· «τίς οὖν ἡμῖν συγγένεια πρὸς τὸ θεῖόν ἐστιν; ἢ καὶ ἡ ψυχὴ θεία καὶ ἀθάνατός ἐστι καὶ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ βασιλικοῦ μέρος; ὡς δὲ ἐκεῖνος ὁρᾷ τὸν Θεὸν οὕτω καὶ ἡμῖν ἐφικτὸν τῷ ἡμετέρῳ νῷ συλλαβεῖν τὸ θεῖον»; ἐνταῦθα γίνεται δῆλον, ὅτι ὅπως ξένη τῇ διανοίᾳ τοῦ γέροντος ἡ διάκρισις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ νοῦ ἢ τὸ νοῆσαι τὴν ψυχὴν ὡς ἄλλο τι ἢ ψυχὴν λογικὴν· οὐ μόνον δὲ ὁ γέρον ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πλατωνικὸς Ἰουστῖνος λέγων ψυχὴν ἐννοεῖ τὴν λογικὴν ψυχὴν. Ἐνίοτε φαίνονται ἀμφοτέροι διακρίνοντες ἀπ' ἀλλήλων νοῦν καὶ ψυχὴν π. γ. εἰς τὸν γέροντα ἐρωτῶντα «ἕως ἐν τῷ σώματί ἐστιν ἢ ψυχὴ βλέπει ἢ ἀπαλλαγεῖσα τούτου;» ἀποκρίνεται ὁ Ἰουστῖνος «ἕως ἐστὶν ἐν ἀνθρώπου εἶδει, δυνατόν αὐτῇ.. ἐγγενέσθαι διὰ τοῦ νοῦ». Ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐννοεῖ τὴν ἰκανότητα τῆς ψυχῆς εἰς τὸ κατανοεῖν ταῦτα γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἐπομένων χωρίων: «Οὐκ ἄρα, ἔφη, διὰ τὸ*

συγγενές ὄρα (ἡ ψυχὴ) τὸν Θεὸν οὐδ' ὅτι νοῦς ἐστίν, ἀλλ' ὅτι σώφρων καὶ δίκαιος; Ναί, ἔφην, καὶ διὰ τὸ ἔχειν ᾧ νοεῖ τὸν Θεὸν» καὶ κατωτέρω: νοεῖν δὲ αὐτὰς (τὰς ψυχὰς) δύνασθαι ὅτι ἔστι Θεός... καὶ γὰρ συντίθεμαι, ἔφη». Οὕτω δὲ ἀλλοτρία αὐτῶν εἶναι ἢ ἐκδοχὴ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς ὡς διαφορῶν φύσεων, ὥστε ὁ Ἰουστίνος, ἐλέγχοντας τοῦ προεσβύτου, δέχεται ὅτι καὶ τῶν ζώων αἱ ψυχαὶ εἶναι λογικαὶ καὶ ὅτι ἡ ἀμβλύτης τῆς διανοίας αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὴν πλημμέλειαν καὶ ἐλαττωματικότητά τοῦ σώματος²⁾ τούτων οὕτως ἐχόντων δύναται τις μετὰ πεποιθήσεως νὰ προσαγάγῃ ὡς βεβαιωτικὰ τῆς διχοτομίας καὶ τὰ χωρία ἐκεῖνα, ὧν ἄνω ἐμνημόνευσα, καὶ εἴ τινα ἄλλην ἀπόδειξιν ἐλάσσονος κύρους³⁾).

§ 5.

Ἄλλὰ τίς ἡ χρεια παραθέσεως τῶν καθ' ἕκαστα χωρίων; Πᾶσα ἡ περὶ τοῦ λόγου διδασκαλία τοῦ Ἰουστίνου εὐνοεῖ τὴν διμερῆ διαίρεσιν ἢ ἀξιοῖ ταύτην, διότι τοῦ ἀγεννήτου καὶ ἀναμαρτήτου Πατρὸς ὄντος ἀναλλοιώτου οὐδαμῶς δὲ αὐτοῦ ἀμέσως οὔτε δημιουργοῦντος τὰ ὄντα οὔτε κυβερνῶντος ταῦτα, ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἠθέλησε, διὰ τοῦ Λόγου⁴⁾ ποιοῦντος, ἐπόμενον εἶναι, ὡς ἐγὼ νομίζω, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἐμψύσημα τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ πνοὴ ζωῆς, ἢ ψυχὴ ἐνεφυσήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἄλλ' ὅμως γνωστὴ καὶ κοινὴ εἶναι ἢ ἄλλη τοῦ φιλοσόφου διδασκαλία, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι, κοινῇ τε καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος, μετέχουσιν πῶς τοῦ Λόγου⁵⁾ ἢ τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου⁶⁾ ἢ, ὅπερ ταῦτό, τοῦ σπέρματος τοῦ θείου λόγου, τοῦ ἐνσπαρέντος παντὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων⁷⁾. Ὡς δηλ. οἱ Στωϊκοὶ ὀνόμαζον Λόγον ἢ σπερματικὸν Λόγον τὸν θεῖον ἐκεῖνον Λόγον, ὅστις διήκει διὰ τοῦ σύμπαντος ὡς αἰθέριόν τι καὶ πύρινον σπέρμα, καὶ ἀπεδέχοντο αὐτὸν ὡς αἰτίαν δημιουργοῦσαν καὶ διακοσμοῦσαν καὶ συνέχουσαν τὰ ὄντα, οὕτω καὶ ὁ Ἰουστίνος διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος Λόγος, σπερματικὸς (θεῖος) λόγος, τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ σπέρμα⁸⁾, δηλοῖ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα εὐ τε καὶ καλῶς ἐδημιουργήθησαν καὶ σοφῶς κυβερνῶνται. Ὡς δὲ παρ' ἐκείνοις παρὰ τὸν σπερματικὸν λόγον πάντων ὑπάρχει καὶ πληθὺς σπερματικῶν λόγων, ἐν ἐκείνῳ περιεχομένων καὶ ἀπ' ἐκείνου τὴν ἀφ-

χὴν ἐχόντων, ὁμοίων πρὸς τὰ εἶδη τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κατὰ ταῦτα ἐπὶ μέρους δημιουργικῶν αἰτίων⁶⁾ τῆς ποιότητος τῶν καθ' ἕκαστα, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Ἰουστίνῳ ἢ λέξις σπέρμα ἢ σπορὰ λόγου χαρακτηρίζει τὰς λογικὰς δυνάμεις, τὰς ἀπὸ τοῦ Λόγου προερχομένας καὶ ἰδιαζούσας τοῖς ἐπὶ μέρους ἀνθρώποις.⁷⁾ Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὁ μάρτυς τὸν αὐτὸν δέχεται δημιουργὸν καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ λόγου τοῦ ἀνθρωπίνου, παραδοξότερον μᾶλλον θὰ ἦτο ἂν αὐτὸς διακρίνων τὴν ζωϊκὴν ἀπὸ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἀπεδέχετο διαφόρους τὰς δημιουργικὰς αἰτίας τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν φύσεως, παρὰ εἰς ἐπίστευεν ὅτι ἡ μία ψυχὴ ὁμοίως καὶ ζωϊκὴ καὶ λογικὴ διὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας καὶ συγχρόνως ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Λόγου.

§ 6.

Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ὁ Λόγος¹⁾ (εἴτε αἱ λογικαὶ δυνάμεις)²⁾ εἶναι ἡ πρώτη ιδιότης τῆς ἡμετέρας φύσεως³⁾, δι' ἧς καὶ τῷ Θεῷ ἐγγίζομεν τελειούμενοι καὶ τῷ διαβόλῳ ὅμοιοι καθιστάμεθα διαφθειρόμενοι⁴⁾. Ταύτην τὴν ιδιότητα ἴσως ἔχων ἐν νῷ ὁ Ἰουστίνος πιστεύει εἰς τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἱερᾶς Γραφῆς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων (ὁμοίωσιν δηλ. πνευματικὴν)· τοῦτο συνάγεται ἐξ ὧν λέγει καταγελῶν τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ καὶ ἀποπτύων αὐτόν, καίτοι τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦτο δὲν εὔρηται ἐν τοῖς γνησίοις αὐτοῦ συγγράμμασι σαφῶς ἐρμηνευόμενον⁵⁾. Ὡσαύτως δὲν ἀναπτύσσει⁶⁾ σαφῶς καὶ ὠρισμένως τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπὶ μέρους ψυχῶν, ἂν αὐταὶ δηλ. ἐδημιουργήθησαν χωρὶς νὰ προῦπάχωσιν ἢ δημιουργοῦνται μετὰ τῶν σωμάτων, ἢ μᾶλλον διὰ τῆς φυσικῆς γεννήσεως μεταβιβάζονται ἀπὸ τῶν γεννητόρων εἰς τὰ τέκνα· τὰς γνώμας ταύτας φαίνεται ὑπαινιττόμενος ὁ γέρον Τρύφων δι' ὧν λέγει «εἰ δὲ ὁ κόσμος γεννητὸς ἀνάγκη καὶ τὰς ψυχὰς (τ.ἔ. τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων) γεγονῆαι καὶ οὐκ εἶναι ποι τάχα⁷⁾· διὰ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἐγένοντο καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, εἰ ὅλως κατ' ἰδίαν, καὶ μὴ μετὰ τῶν ἰδίων σωμάτων αὐτὰς γεγονέναι». Εἰς τὴν πρώτην γνώμην ἀναφέρονται βεβαίως αἱ λέξεις «κατ' ἰδίαν... γεγονέναι» καὶ φάνονται ἀποδεχόμενα ταύτην· περὶ τῶν δύο τελευταίων γνώμων δὲν εἶναι εὐχερῆς ἢ ἀπόφανσις τί νοητέον· φαίνεται ὅτι οὐδὲν ἐπιμελῶς περὶ

τοῦ ζητήματος τούτου καθώρισεν οὐδ' ἐσκέφθη τίς ἢ σχέσις τούτου πρὸς τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Ἄλλ' ὠρισμένως καὶ ἀσφαλῶς τοῦτο διδάσκει ὁ Ἰουστίνος ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δὲν εἶναι μέρος τοῦ θείου νοῦ οὔτε εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀθάνατος. Ἐκεῖνο ἐπίστευεν, ἔφ' ὅσον ἦτο ὁπαδὸς τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ὡς χριστιανὸς ἀπεκήρυξεν ⁸⁾. Διδάσκων δὲ ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετέσχε τοῦ σπερματικοῦ λόγου δὲν ἤθελε νὰ παραστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἐν μέρει τινὶ μετόχους τῆς θείας οὐσίας τοῦ Λόγου· ἡ κοινωνία καὶ μετοχὴ ἀποβλέπει εἰς τοῦτο : ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καὶ Λόγος ἐμορφώθη καὶ ἀπεικάσθη κατὰ τὸν θεῖον νοῦν καὶ Λόγον ⁹⁾.

§ 7.

Πρὸς ταῦτα συνάδει καὶ ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διδασκαλία τοῦ Ἰουστίνου καθ' ἣν ἡ ἀθανασία δὲν ἰδιάζει οἴκοθεν καὶ φύσει εἰς τὴν ψυχὴν ἀλλὰ θελήσει ἀμεταμελήτω τοῦ Θεοῦ προσεκυρώθη ταύτῃ καὶ ἠσφαλίσθη· διότι ἡ ἀθανασία εἶναι ἰδία καὶ σύμφυτος μόνῳ τῷ δημιουργῷ, ἐνῷ πᾶν δημιούργημα ὡς ἐδημιουργήθη οὔτω καὶ φύσει ὑπόκειται τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ· τοῦτο δὲ νοητέον οὐ μόνον περὶ τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ψυχῆς ¹⁾ καὶ καθόλου περὶ τῶν πνευμάτων διότι πᾶν ὅ,τι ἔσχεν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως καὶ τελευτὴν ταύτης ἔξει καὶ πέρας. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου λέγει ὁ Τρύφων ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ ἀλλὰ μεταλαμβάνει τῆς ζωῆς· διότι εἴαν ἦτο ἡ ζωὴ οὐχὶ ἑαυτὴν ἀλλ' ἄλλο τι ἐποίησεν ἂν ζῆν· ζῆ δὲ καὶ οὐδεὶς θὰ ἠρνεῖτο τοῦτο, διότι ὁ Θεὸς βούλεται αὐτὴν ζῆν· οὔτω δὲ καὶ θὰ παύσῃ μετέχουσα τῆς ζωῆς ὁπόταν αὐτὴν ζῆν ὁ Θεὸς μὴ θέλῃ. Ἀρχῆθεν λοιπὸν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι οὔτε θνητὴ οὔτε ἀθάνατος ἀλλὰ δυνατόν νὰ ᾖ ἀμφοτέρω κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ δὲν συνάγεται ἐντεῦθεν ὅτι ἔσται ποτὲ καὶ ταύτης τελευτὴ· διότι ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ εἶναι σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος, καὶ αὕτη οὐχὶ ἀπλῶς κατὰ προαίρεσιν ληφθεῖσα ἀλλ' ὑπὸ τῆς θείας αὐτοῦ δικαιοσύνης ἀξιωθείσα ὅπως αἱ ψυχαὶ αἰεὶ ζῶσι μηδὲ θνήσκωσιν, ὅπως κατὰ τὰ ἐν τῷ ἐπιγείῳ βίῳ πεπραγμένα ἀπολαύωσι μετὰ θάνατον αἰωνίας ζωῆς εἴτε εὐδαίμονος εἴτε κακοδαίμονος. Ὅ,τι λοιπὸν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς ψυχῆς οὐ προσήκει, αὐτὸ τοῦτο πλήρως παρέχεται αὐτῇ διὰ λόγον ἠθικὸν καὶ διὰ τὴν θείαν δικαιοσύ-

νην, καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς παραμένει οὐχ ἥττον ἀσφαλῆς καὶ βεβαία ἢ ἂν ἦτο ἀνάγκη τῆς φύσεως. Ἐν ἁρμοδίῳ τόπῳ (§ 31) θὰ εἴπωμεν διὰ μακρῶν ὄσης ὁ μάρτυς ἀξιοῖ σπουδαιότητος τὴν ἀπόδειξιν ἢ μᾶλλον τὸ ἠθικὸν ἐκεῖνο αἴτημα: ὅτι αἱ ψυχαὶ οὐ θνήσκουσιν οὐδὲ εἰς ἀναισθησίαν χωροῦσιν²⁾ ἀλλὰ ζῶσι, αἰσθησιν ἔχουσαι, ὅπως, ὡν ἀξίαι ἐγένοντο ἐν τῷ βίῳ, τούτων ἀπολαύσωσιν αἰωνίως³⁾. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου προσάγεται μάρτυρα τοῦτο μὲν τὴν συμφωνίαν τῶν Ἑθνῶν, ὅτι αἱ νεκρομαντεῖαι, αἱ τῶν ψυχῶν κλήσεις καὶ τὰ τοιαῦτα δὲν θὰ ὑπῆρχον εἰ μὴ ἐπιστεύετο, ὅτι αἱ ψυχαὶ ζῶσι μετὰ θάνατον καὶ αἰσθησιν ἔχουσι⁴⁾, τοῦτο δὲ τὴν, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, κλήσιν τῆς ψυχῆς τοῦ Σαμουὴλ ὑπὸ τῆς ἐγγαστρομύθου, διαταχθείσης εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Σαούλ⁵⁾ Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα. Μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δοξασίας τοῦ Ἰουστίνου περὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως.

Σημειώσεις.

§ 1. ¹⁾ 1 Απολ. C 23. σελ. 68 C.—2 Απολ. C. 6 σ. 44 d. Διάλ. C. 61 p. 284 A.—C. C. 62 σελ. 285 D.—C. 128, σελ. 358 C—d.

²⁾ Διάλ. C. 124.

³⁾ 1 Απολ. C. 59. σελ. 92 D.—C. 64. σ. 97 B.—2 Απολ. C. 6. σ. 44 D καὶ πολλαχοῦ.

⁴⁾ 1 Απολ. C. 10. σ. 58 B. C. 28 σελ. 71 BC. 2 Απολ. C. 4. σελ. 43 D. C. 5 σελ. 44 A.

⁵⁾ 2 Απολ. C. 10. σ. 149 A. Λόγος γὰρ ἦν καὶ ἔστιν ὁ ἐν παντὶ ὄν καὶ διὰ τῶν προφητῶν προειπὼν τὰ μέλλοντα γενέσθαι καὶ δι' ἑαυτοῦ ὁμοιοπαθοῦς γενομένου καὶ διδάξαντος ταῦτα· 1η Απολ. C. 63 ὅς λόγος καὶ πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὑπάρχει. Καὶ πρότερον διὰ τῆς τοῦ πυρὸς μορφῆς καὶ εἰκόνας ἀσωμάτου τῷ Μωϋσῆ καὶ τοῖς ἑτέροις προφήταις ἐφάνη, νῦν δέ. . . διὰ παρθένου ἄνθρωπος γενόμενος κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλήν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν πιστευόντων αὐτῷ καὶ ἐξουθενωθῆναι καὶ παθεῖν ὑπέμεινε, ἵνα ἀποθανὼν καὶ ἀναστὰς νικήσῃ τὸν θάνατον.

⁶⁾ Διαλ. C. 147: Βουλόμενος τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔπεσθαι τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὁ Θεός, ἐβουλήθη ποιῆσαι τούτους αὐτεξουσίους πρὸς δικαιοπραξίαν, μετὰ λόγου τοῦ ἐπίστασθαι αὐτοὺς ὑφ' οὗ γέγιναι καὶ δι' ὃν εἰσι, πρότερον οὐκ ὄντες καὶ μετὰ νόμου κλπ. 1η Απολ. C. 10: ἐκείνους δὲ προσδέχεσθαι αὐτὸν μόνον δεδιδάγμεθα . . . τοὺς τὰ προσόντα αὐτῷ ἀγαθὰ μιμουμένους, σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην καὶ φιλάνθρωπίαν καὶ ὅσα οἰκεία Θεῷ ἐστί· καὶ πάντα τὴν ἀρχὴν ἀγαθὸν ὄντα, δημιουργῆσαι αὐτὸν ἐξ ἀμόρφου ὕλης δι' ἀνθρώπους δεδιδάγμεθα· οἱ ἂν ἀξίους τῷ ἐκείνου βουλευμάτι

ἑαυτοὺς δι' ἔργων δείξωσι, τῆς μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῆς καταξιωθῆναι παρε-
λήφραμεν συμβασιλεύοντας, ἀφθάρτους καὶ ἀπαθείς γενομένους. Πρβλ. 2
Απολ. C. 4. p. 43 D. C. 10 p. 48 DE.

§ 2. 3. ¹⁾ Α' Απολ. C. 8. CC. 18—19.

²⁾ Α' Απολ. CC. 14—16. C. 19.

³⁾ Διάλ. 65 p. 289 C.

⁴⁾ Διαφωνῶ πρὸς τοὺς ἀποδεχομένους ὅτι ὁ Ἰουστίνος ἐν ἄλλοις τε καὶ
ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀκολουθεῖ μᾶλλον τῷ Πλάτῳ ἢ ταῖς Γραφαῖς, λέγων ὅτι
τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς ἐξ ἀμόρφου ὕλης (Α' Απολ. CC. 10. 59.
67). Καλῶς δὲ παρατήρησαν ἄλλοι τε καὶ ὁ Weizsacke (Ἡ Θεολογία τοῦ
μάρτυρος Ἰουστίνου ἐν Liebner Jahrbuch) ὅτι διακριτέαι παρὰ τῷ
Ἰουστίνῳ δύο δημιουργίαι: μία προδημιουργία καὶ δευτέρα ἡ τῆς
ὕλης διάταξις καὶ διακόσμησις· ἐφ' ὅσον δὲ ἡ μαρτυρία τῶν κω-
δίκων θά μείνη ἀσφαλῆς, αἱ λέξεις ἐκεῖναι, ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ προδη-
λωθέντων διὰ Μωϋσέως (C. 59) οὐδὲν ἄλλο θά σημαίνωσιν ἢ τὰ πρότερον
λεχθέντα: ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἡ δὲ γῆ ἦν
ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· τ. ἐ. πρότερον ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐδημιουργήθη
ἡ ὕλη ἢ ἀσύντακτος· πρὸς πίστωσιν δὲ τοῦ πράγματος οὔτε ἄλλων ἀποδεί-
ξεων χρεῖα ὑπάρχει οὔτε τῆς μαρτυρίας τῆς ἀμφισβητουμένης συγγραφῆς
(παραίν. πρὸς ἔθν. C 23)· τόσαι δὲ εἶναι αἱ τῆς νοθείας ταύτης ἐνδείξεις
ὥστε οὐδὲν ἀπολύτως κῦρος ἔχει ἡ μαρτυρία αὐτῆς πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα.

⁵⁾ Ἴσως εἶναι οἱ αὐτοὶ τοῖς μνημονευομένοις ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου (κατὰ
αἵρεσ. 1. C. 21 § 1) καὶ τοῦ Τερτουλιανοῦ: de anima C. 23 resurrectione
carn C. 5.

⁶⁾ Διαλ. C. 62. p. 285. C—D.

⁷⁾ Διαλ. C. 84. p. 310 B.

⁸⁾ Διαλ. C. 102. p. 329 A.

⁹⁾ Διαλ. C. 134: καὶ ἡμεῖς νῦν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν μισεῖται ὑφ'
ἡμῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀπλῶς ἀνθρώπων, ὄντων πάντων τῇ φύσει ἀδελ-
φῶν· πρβλ. καὶ C. 93. C. 96., 2 Απολ. C. 1.

¹⁰⁾ Διαλ. C. 42.

¹¹⁾ Τὴν λέξιν σὰ ρ ξ ὡς καὶ αἱ Γραφαὶ οὕτω καὶ ὁ Ἰουστίνος μεταχειρί-
ζεται πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅλου σώματος.

¹²⁾ Ἡ λέξις ἐμφύσημα ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ περὶ ἀναστάσεως
ἀλλ' ἐρμηνεύεται ἡ ψυχὴ ὡς τις ἀπόμοιρα τῆς θείας οὐσίας.

¹³⁾ Δὲν ἐγκαταλείπω τὸ κῦρος τῶν κωδίκων· φαίνεται μοι δηλ. ὅτι τὸ
τ ο ὕ τ ο προὐτάχθη μετ' ἐμφάσεως ὥστε τὸ ἐπόμενον ἄπρφτ. νὰ ἦτο παρα-
θετικῶς· ἴσως ἐξέπεσε τὸ ἄ ρ θ ρ ο ν πρὸ τοῦ λογικόν, εἴτε διὰ τὸ προηγού-
μενον τ ο ὕ τ ο, εἴτε διὰ τὸ ἐπόμενον τ ὁ ὕ λ ο ν.

¹⁴⁾ Ἐὰν τὸ χωρίον εἶναι γνήσιον καὶ μὴ ἐκδεκτέον ὡς γλῶσσαν κατὰ
Neander καὶ Otto.

¹⁵⁾ Πρβλ. ὅμοιον χωρ. (αὐτόθι C. 8) κατὰ τὴν τοῦ παντὸς λόγου ὅ ἐστι
Χριστόν.

16) Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ χωρίου τούτου δὲν ἀποδέχομαι ἃ ὁ Engelhardt ἀποδοκιμάζων τὰς τῶν προτέρων γνώμας λέγει: «ὁ Ἰουστίνος λέγει ὅτι τὸ ὅλον λογικὸν γενόμενον σῶμα καὶ λόγος καὶ ψυχὴ ἐγένετο ὁ δι' ἡμᾶς ἐπιφανεὶς Χριστός· τί ἄλλο ἐντεῦθεν νοητέον ἢ ὅτι ὁ Λόγος προσδεξάμενος τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην φύσιν ἐγένετο Χριστός; διὰ τῶν λέξεων ὅτι τὸ λογικὸν τὸ ὅλον ἐγένετο λόγος ἴσως θέλει νὰ εἴπῃ ὁ Ἰουστίνος, ὅτι ὁ Θεῖος λόγος ἐγένετο τὸ Λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ» ταῦτα κατ' ἐμὴν γνώμην καὶ πρὸς τὴν ὀρθὴν συσχέτισιν τῶν λέξεων ἀντιμάχονται καὶ πρὸς τὰ συμφραζόμενα: ὁ Ἀπολόγητις θέλει νὰ ποδείξῃ διατὶ τὰ τῶν χριστιανῶν εἶναι μεγαλύτερα· διὰ τοῦτο, λέγει, διότι ὁ δι' ἡμᾶς φανεὶς Χριστός γέγονε (τ. ε. ὑπῆρξε) λογικὸν τὸ ὅλον· τ. ἔ. τὸ πλήρωμα τοῦ Λογικοῦ εἴτε ἐν αὐτῷ τῷ θείῳ λόγῳ εἴτε ἐν τοῖς ἀνθρώποις· ἄλλαις λέξεσιν, οὐχὶ διότι, ὡς δοκεῖ τῷ σοφῷ ἀνδρὶ, ὁ θεῖος λόγος ἐγένετο ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀνθρώπος, ἀλλὰ διότι ὁ Χριστός, ὁ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐπιφανεὶς, καὶ ταῦτα ἐδίδαξεν, ἅτε περιλαμβάνων ἐν ἑαυτῷ ὡς θεῖος λόγος καὶ ὡς τέλειος ἀνθρώπος τὸ πλήρωμα καὶ τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου· αἱ λέξεις δηλ. καὶ σῶμα καὶ λόγον καὶ ψυχὴν ἀνενεκτέαι οὐχὶ εἰς τὸ ὑποκείμενον (τὸν Χριστὸν) ἀλλ' εἰς τὸ κατηγορούμενον λογικὸν τὸ ὅλον καὶ ἐτέθησαν οὐχὶ ἄνευ ἐμφύσεως ἐν τέλει τῆς προτάσεως, ὥσπερ οὔτε ἐκεῖνα ἐν τῇ ἀρχῇ· τοῦτο δηλοῦται καὶ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ καὶ ὡς καὶ διὰ τῆς διακρίσεως τῆς μιᾶς ἐννοίας (ἀνθρώπος) εἰς δύο (ψυχὴν καὶ σῶμα) ὡσεὶ ἐροβεῖτο ὁ συγγραφεὺς μήπως, ἂν ἔγραφε μόνον λόγον καὶ ἀνθρώπον δὲν ἠρμηνεύετο σαφῶς τό: λογικὸν τὸ ὅλον.

§ 4. 1) Ἀνάγνωθι ἃ ἐπιτυχῶς ὁ Engelhardt πραγματεύεται p. 223.

2) Μετὰ προσοχῆς ἀναγνωστέα ὅσα ὁ λόγιος ἀνὴρ ἦττον εὐστόχως λέγει, σελ. 236.

3) Δὲν βλέπω τὸν λόγον τῆς μεταβολῆς τῆς ἀναγνώσεως τῶν κωδίκων ἢ τίνος ἕνεκεν ἀναγνωστέον τάχα ἀντὶ τοῦ τάχιον. Νομίζω ὅτι τὸ τάχιον δηλοῖ ὅτι καὶ τὸ Λατινικὸν prius ἢ citius (γερμ. früher).

4) Παραθέτομεν αὐτολεξὶ τὸ χωρίον. Γέρον: Πᾶσαι δ' αὐτὸ (τὸ θεῖον) διὰ πάντων αἱ ψυχαὶ χωροῦσι (=δύνανται νὰ περιλάβωσι) τῶν ζώων... ἢ ἄλλη μὲν ἀνθρώπου, ἄλλη δὲ ἵππου καὶ ὄνου; Ἰουστ.: Οὐκ· Ἄλλ' αἱ αὐταὶ ἐν πᾶσιν εἰσιν.. Γέρον: Ὅψονται ἄρα.. καὶ ἵπποι καὶ ὄνοι ἢ εἰδόν ποτε τὸν Θεόν; Ἰουστ.: Οὐκ· οὐδὲ γὰρ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰ μή τις ἐν δίκῃ βιώσαιτο καθηράμενος δικαιοσύνη καὶ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ πάσῃ. Γέρον: Οὐκ ἄρα διὰ τὸ συγγενὲς ὄρῃ (ὁ ἀνθρώπος) τὸν Θεόν, οὐδ' ὅτι νοῦς ἐστίν, ἀλλ' ὅτι σώφρων καὶ δίκαιος; Ἰουστ.: Ναὶ καὶ διὰ τὸ ἔχειν ᾧ νοεῖ τὸν Θεόν. Γέρον: Τί οὖν ἀδικοῦσί τινα· αἶγες καὶ πρόβατα; Ἰουστ.: Οὐδέν, οὐδένα. Γέρον: Ὅψονται ἄρα κατὰ τὸν σὸν λόγον καὶ ταῦτα τὰ ζῶα; Ἰουστ.: Οὐ, τὸ γὰρ σῶμα αὐτοῖς τοιοῦτον ὃν ἐμπόδιόν ἐστίν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (Περὶ τῶν ἀρεσκ. φιλοσ. φυσ. δογ. V. C. 2) τὸ αὐτὸ ἐδίδαξαν ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων· ὅτι δὲ μετέβαλεν ὕστερον γνώμην ὁ Ἰουστ. διδάσκουσι χωρία τοιαῦτα, οἷα 1η Ἀπολ. C. 48.

*) Ὡς ἐκεῖνο τοῦ Διαλόγου (C. 30): τὸν λαὸν ὑμῶν πονηρευόμενον καὶ ἐν νόσῳ ψυχικῇ ὑπάρχοντα εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν τοῦ πατρὸς κέ-
κληκε. Αὐτόθι C. 114 οἰόμενον χεῖρας καὶ πόδας καὶ δακτύλους
καὶ ψυχὴν ἔχειν ὡς σύνθετον ζῶον τὸν πατέρα τῶν ὄλων καὶ
ἀγέννητον Θεόν, διὰ τοῦ σύνθετον ζῶον νοεῖται ὁ ἄνθρωπος ὡς
γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τοῦ: δακτύλους καὶ τῆς συναφείας τοῦ λόγου. Τού-
των οὕτως ἐχόντων τὸ χωρίον τοῦτο διαστέλλει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δύο μέρη:
ψυχὴν καὶ τὰ κατὰ τὸ σῶμα, χεῖρας κλπ.

§ 5. 1) Πρβλ. Διάλ. CC. 56. 57.

2) 1η Ἀπολ. C. 46 τὸν Χριστὸν πρωτότοκον εἶναι τοῦ Θεοῦ,
ἐδιδάχθημεν, λόγον οὐ πᾶν γένος ἀνθρώπων μετέχει πρβλ. 2
Ἀπολ. C. 10.

3) 2 Ἀπολ. C. B οὐδὲν δὲ θαυμαστόν, εἰ τοὺς οὐ κατὰ σπερ-
ματικῶν λόγου μέρος ἀλλὰ κτλ. C. 13 ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ
σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὄρων καλῶς ἐφθέγγατο.

4) 2 Ἀπολ. C. 8 διὰ τὸ ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα τοῦ Λό-
γου C. 13 διὰ τῆς ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σποράς.

5) 1 Ἀπολ. C. 32.

6) Διογ. Λαερτ. VII 148. Ἔστι δὲ φύσις ἕξις ἐξ ἑαυτῆς κινουμένη κατὰ
σπερματικοὺς λόγους, ἀποτελοῦσά τε καὶ συνέχουσα τὰ ἐξ ἑαυτῆς.
Ὁμοίως Πλουτ. περὶ Στωϊκῶν Ἐναντιομ. 43' τὰς δὲ ποιότητας πνεύματα
οὔσας καὶ τόνους ἀερώδεις, οἷς ἂν ἐγγίγνωνται μέρεσι τῆς ὕλης εἰδοποιεῖν
ἕκαστα καὶ σχηματίζειν πρβλ. Ἱστορ. Φιλοσοφ. Β. Ἀντωνιάδου τόμος 1ος
σελ. 101-102.

7) Ὁρθῶς καὶ συντόμως ὁ Überweg Ἱστορ. Φιλοσ. τόμ. β' σ. 40: καὶ
μετὰ τὴν πρόσοδον εἰς τὸν Ἰηριστιανισμόν ὁ Ἰουστίνος ἐξετίμα σφόδρα τὴν
Ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν ὡς κηρύττουσαν τὸν πανταχῆ διάχυτον σπερματι-
κὸν λόγον ἢ ἔκφρασις αὕτη παρελήφθη μὲν ἐκ τῆς Στοᾶς ἀλλ' ἀποβα-
λοῦσα πᾶσαν ἀναφορὰν καὶ σχέσιν πρὸς τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ κό-
σμου δηλοῖ παρά τῷ Ἰουστίνῳ μόνον τὸν Λόγον πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς
ἐπενεργοῦντα ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. Κατὰ τὸν Engelhardt τὴν διδασκαλίαν
ταύτην παρέλαβεν ὁ Ἰουστίνος οὐχὶ παρά τῶν Στωϊκῶν αὐτῶν ἀλλὰ παρά
τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκχριστιανισθέντων Ἰουδαίων.

§ 6. 1) Λόγος ἐπειδὴ διὰ τῆς αὐτῆς λέξ. δηλοῦται ὑπὸ τοῦ μάρτυρος καὶ
ὁ θεῖος λόγος καὶ ὁ ἀνθρώπινος γεννᾶται ἐνίοτε ἀμφιβολία πότε-
ρος νοητέος. Κατ' ἐμὴν γνώμην νοητέος αἰεὶ ὁ ἀνθρώπινος λόγος ὅταν
εὔρηται συνημμένος μετὰ τοῦ λόγου προσδιορισμός τις (ἐκτὸς τοῦ: θεῖος)
π.χ. ἀληθῆς 1 Ἀπολ. C. 3 κλ. ὁ ἀκριβῆς ἐξεταστικὸς 1 Ἀπολ. C. 2,
ὁ σώφρων 1 Ἀπολ. C. 53 (πρβλ. σώφρων λογισμὸς 1 Ἀπολ. C. 2). Δυσχε-
ρέστερον τὸ πρᾶγμα μηδενὸς ὑπάρχοντος προσδιορισμοῦ μετὰ πεποιθήσεως
δ' ὁμοῦ ἐκδέχομαι τὸν λόγον ὡς ἀνθρώπινον ἐν τοῖς ἐξῆς χωρίοις 1

Απολ. C. 2. C. 3. C. 5. C. 6. C. 13—C. 53. C. 68 2 Απολ. C. 10 λόγῳ πειραθέντες καὶ Ε διὰ λόγου ζητήσεως Διαλ. C. 3.

2) 1 Απολ. C. 10: δι' ὧν αὐτὸς ἐδωρήσατο λογικῶν δυνάμεων καὶ C. 28 λογικοὶ γὰρ καὶ θεωρητικοὶ γεγέννηται.

3) Διὰ τοῦτο ὡς καλεῖται ὁ ἄνθρωπος ζῶον σύνθετον Διαλ. C. 114 οὕτω ζῶον λογικόν.

4) Οὐδαμῶς ἐπιδοκιμάζω τὸν Engelhardt ἀποδίδοντα τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας διαφθορᾶς εἰς τὸ ζωϊκόν μέρος τῆς ἡμετέρας φύσεως (σ. 110) «ὁ λόγος εἶναι οὕτω ἡ ἀρχὴ παντός ἀγαθοῦ ἐν τῷ κόσμῳ· εἰς τὸν λόγον ἀντιτίθεται ὡς ἀρχὴ τοῦ κακοῦ ἄλογόν τι, ἡ ἄλογος ὁρμὴ καὶ τὸ ἄλογον πάθος» ἀλλὰ πλείονα περὶ τούτου κατατέρω § 19 κ. ε.

5) Δὲν ἀληθεύει τὸ ὑπό τινων λεγόμενον, ὅτι σαφῶς περὶ τοῦ καθ' ὁμοίωσιν ὁ λόγος γίνεται ἐν 1ῃ Απολ. C. 44 καὶ Διαλ. C. 62 πολλῶ δὲ ὀλιγώτερον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ὁμοιώσεως μόνον κατὰ τὸ ἐλευθέρως λογίζεσθαι· τὴν ὁμοιότητα κατὰ τὴν λογικὴν δύναμιν δέχομαι οὐχὶ εἰδικῶς ἀλλὰ γενικῶς, οὐχὶ διότι σαφῶς περὶ τούτου λέγει ὁ Ἰουστίνος ἀλλὰ διότι διδάσκει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι μέτοχοι τοῦ θείου λόγου καὶ ἐλέγχει τὸν ἀνθρωπομορφισμόν.

6) Διαλ. C. 114. C. 127, 1ῃ Απολ. C. 9· ἐν τῷ βιβλ. περὶ ἀναστάσεως C. 7. ἡ ὁμοιότης ἀναφέρεται εἰς τὸ σῶμα.

7) Δὲν μοι φαίνεται, ὅτι ὁ Otto ὀρθῶς ἀποδίδει τὰς λέξ: καὶ οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχη· κατ' ἐμὴν γνώμην τὰ λεγομ. ἀφορῶσιν οὐχὶ εἰς τὸ μέλλον ἀλλ' εἰς τὸ παρελθόν· διότι αἱ λέξεις εἰδὲ ὁ κόσμος γεννητός κλ. περιέχουσι τὰς προκειμένας τοῦ συλλογισμοῦ, τὸ δὲ συμπέρασμα ἐπάγεται διὰ τῶν οὐκ ἄρα... ἀθάνατοι. "Οθεν ἐγὼ θά ἠρμήνευον: ὑπῆρξε χρόνος καθ' ὃν αὐταὶ δὲν ἦσαν. Ὁμοίως ἐλέχθη κατωτ. ἐξαφανισθῆναι καὶ μὴ εἶναι ἔτι. Ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις τῶν κωδίκων δὲν ἐπιτρέπει οὔτε ταύτην οὔτε τὴν τοῦ Otto ἐρμηνείαν· γραπτέον, νομίζω, ποτὲ ἀντὶ τοῦ ποί.

8) Πρβλ. Διαλ. C. 4. ὅπου εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Τρύφωνος: ἢ καὶ ἡ ψυχὴ θεία καὶ... τοῦ βασιλικοῦ νοῦ μέρος: ἀποκρίνεται ὁ μάρτυς: πάνυ μὲν οὕν. Ἀλλὰ τὴν δόξαν ταύτην προϊόντος τοῦ λόγου ἐγκαταλείπει (C. 5). Ἐν τῷ περὶ ἀναστασ. νεωτ. ὅμως συγγρ. (C. 8) ὑπ' ἄλλων ταύτην προενηχθεῖσαν δὲν ἀνασκευάζει ἀλλ' ἀποδέχεται σιωπηλῶς.

9) 2 Ἀπολ. C. 13 ἕτερον γὰρ ἔστι σπέρμα τινὸς καὶ μίμημα κατὰ δύναμιν δοθέν, καὶ ἕτερον αὐτό, οὐ κατὰ χάριν τὴν ἀπ' ἐκείνου ἢ μετουσία καὶ μίμησις γίνεται. Ὁρθῶς ὁ Engelhardt: ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ λόγου τοῦ σωτῆρος ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι μόνον βαθμολογικὴ καὶ ποσοτικὴ κλ.: καὶ κατωτέρω: τόσο μεγάλη εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ λόγου τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ δημιουργικὴ δύναμις ἡ διὰ χάριτος καθιστῶσα τοὺς ἀνθρώπους μετόχους ἐαυτῆς, εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, ὁ δὲ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι τὸ μίμημα αὐτοῦ καὶ ἀπίκασμα.

§ 7. 1) Διάλ. C. 5 Τρύφ. Οὐδὲ μὴν ἀθάνατον χρὴ λέγειν αὐτήν (=τὴν

ψυχὴν)· ὅτι εἰ ἀθάνατός ἐστι, καὶ ἀγέννητος· δηλαδή, ἀγέννητος δὲ καὶ ἀθάνατός ἐστι κατὰ τινὰς λεγομένους Πλατωνικούς... ἢ καὶ τὸν κόσμον σὺ ἀγέννητον λέγεις; Ἰουστ. Εἰσὶν οἱ λέγοντες, οὐ μέντοι γε αὐτοῖς συγκατατίθεμαι ἐγώ. Τρύφ. Ὁρθῶς ποιῶν.. εἰ δὲ ὁ κόσμος γεννητὸς ἀνάγκη καὶ τὰς ψυχὰς γεγονέναι καὶ οὐκ εἶναι ποι τάχα (ἐπιθι τὰ ἐν § 6 σημ. 7). Ἰουστ. Οὕτως δοκεῖ ὀρθῶς ἔχειν. Τρύφ. οὐκ ἄρα ἀθάνατος. Ἰουστ. οὐκ· ἐπειδὴ καὶ ὁ κόσμος γεννητὸς ἐφάνη.. ἄρα τοιοῦτόν ἐστιν ὃ λέγεις, οἷον καὶ Πλάτων ἐν Τιμαίῳ αἰνίσσεται περὶ τοῦ κόσμου λέγων, ὅτι αὐτὸς μὲν καὶ φθαρτὸς ἐστὶν ἢ γέγονεν, οὐ λυθήσεται δὲ οὐδὲ τεύξεται θανάτου μοίρας διὰ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ; τοῦτ' αὐτὸ σοὶ δοκεῖ καὶ περὶ ψυχῆς καὶ ἀπλῶς πάντων πέρι λέγεσθαι; Τρύφ. ὅσα γὰρ ἐστὶ μετὰ τὸν Θεὸν ἢ ἔσται ποτέ, ταῦτα φύσιν φθαρτὴν ἔχειν (τ. ἔ. δοκεῖ μοι, ἢ φημί) καὶ οἷά τε ἐξαφανισθῆναι μὴ εἶναι ἔτι· μόνος γὰρ ἀγέννητος καὶ ἀφθαρτος ὁ Θεός· καὶ διὰ τοῦτο Θεὸς ἐστὶ, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα μετὰ τοῦτον γεννητὰ καὶ φθαρτά· τούτου χάριν καὶ ἀποθνήσκουσιν αἰ ψυχαὶ καὶ κολάζονται ἐπεὶ εἰ ἀγέννητοι ἦσαν, οὐκ ἂν ἐξημάρτανον... ἢ ψυχὴ ἦτοι ζωὴ ἐστὶν ἢ ζωὴν ἔχει. Εἰ μὲν οὖν ζωὴ ἐστὶν, ἄλλο τι ἂν ποιήσεις ζῆν οὐχ ἑαυτήν... ὅτι δὲ ζῆ ἢ ψυχὴ, οὐδεὶς ἂν ἀντείποι· εἰ δὲ ζῆ οὐ ζωὴ οὔσα ζῆ ἀλλὰ μεταλαμβάνουσα ζωῆς· ἕτερον δὲ τὸ μετέχον τινὸς ἐκείνου, οὐ μετέχει. Ζωῆς δὲ ψυχὴ μετέχει, ἐπεὶ ζῆν αὐτὴν ὁ Θεὸς βούλεται. Οὕτως ἄρα καὶ οὐ μεθέξει ποτε, ὅταν αὐτὴν μὴ θέλοι ζῆν· οὐ γὰρ ἴδιον αὐτῆς ἐστὶ τὸ ζῆν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ κλ.

2) Ἀπολ. C. 18. C. 57.

3) Ἀπολ. C. 18. C. 20. C. 52.

4) Ἀπολ. C. 18. Νεκρομαντεῖαι μὲν γὰρ καὶ αἱ ἀδιαφθόρων παιδῶν ἐποπτεύσεις καὶ ψυχῶν ἀνθρωπίνων κλήσεις καὶ οἱ λεγόμενοι παρὰ τοῖς μάγοις ὄνειροπομποὶ καὶ πάρεδροι καὶ τὰ γινόμενα ὑπὸ ταῦτα εἰδόντων πεισάτωσαν ὑμᾶς, ὅτι καὶ μετὰ θάνατον ἐν αἰσθήσεσι εἰσὶν αἰ ψυχαί.

5) Διαλ. 105. Καὶ ὅτι μένουσιν αἰ ψυχαὶ ἀπέδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ καὶ τὴν Σαμουὴλ ψυχὴν κληθῆναι ὑπὸ τῆς ἐγγαστριμύθου, ὡς ἠξίωσεν ὁ Σαούλ.